

Teresa Kostkiewiczowa

Badania nad literaturą polską okresu Oświecenia

Biuletyn Polonistyczny 19/3 (61), 107-122

1976

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANKIETA KNoLP NA TEMAT PERSPEKTYWICZNEGO PLANU BADAŃ POLONISTYKI LITERACKIEJ

(zob. BP, z. 1/1976 (59))

BADANIA NAD LITERATURĄ POLSKĄ OKRESU OŚWIECENIA

1. Badania nad literaturą polskiego oświecenia (rozumianego tu jako epoka literacka trwająca od lat 40-ych XVIII w. do czasów przełomu romantycznego) rozwijają się obecnie w sytuacji dość paradoksalnej. Zgromadzona została już rozległa wiedza o literaturze, szczególnie XVIII wieku, opublikowano na ten temat wiele prac, ale wydaje się, że epoka ta czeka nadal na swych odkrywców, którzy potrafiliby ukazać współczesnym jej atrakcyjność (tak jak to uczyniono z barokiem), dostrzec w niej istotną problematykę, ważną z punktu widzenia XX-wiecznej sytuacji kulturowej, mówić o niej nowoczesnym językiem naukowym, będącym dostatecznie sprawnym narzędziem analizy i informacji o sprawach tej epoki.

Realizacja takich celów - jakkolwiek niewątpliwie dość odległa - wymaga podjęcia kompleksowych badań, obejmujących różnorodne dziedziny twórczości epoki (filozofię, poezję, różne typy piśmiennictwa publicystycznego) oraz problematykę życia literackiego tych czasów. Wydaje się bowiem, iż dopiero umiejętne powiązanie i zinterpretowanie wyników wszystkich tych badań pozwoli ukazać właściwe miejsce epoki w procesie dziejowym kultury polskiej. W tak zakreślonej perspektywie narzuca się konieczność podjęcia prac w następujących zakresach:

A. Zagadnienia socjologii życia literackiego epoki:

a) Socjologiczna problematyka publiczności literackiej: jej zróżnicowania i rozwarstwienia synchroniczne oraz niezwykle istotne przeobrażenia z biegiem czasu; jej gusty literackie, oczekiwania i wymogi stawiane piśmiennictwu, jej literackie przygotowanie;

- b) Socjologiczna problematyka związana z twórcami literatury: ich przynależność środowiskowa i zawodowa, typ wykształcenia i przygotowania literackiego, terytorialny i zawodowy zakres działalności, sytuacja społeczna, wpisane w twórczość pojmowanie roli poety - a realizacje tej roli w praktyce; środowiska literackie, grupy literackie, ośrodki;
- c) Socjologiczna problematyka obiegu literatury: miejsce (m.in. ilościowe) literatury w piśmiennictwie epoki, zróżnicowanie torów i form obiegu, formy publikacji i formy rozpowszechniania: edytorstwo i księgarstwo, czytelnice i gabinety literatury; problematyka czytelnictwa i sposobów czytelniczego reagowania na piśmiennictwo; miejsce krytyki literackiej w życiu literackim;
- d) Problematyka instytucji literackich i kulturalnych, ich roli inspirującej i sterującej w życiu literackim: różne formy mecenatu, funkcje czasopiśmiennictwa.

B. Problematyka form artystycznych literatury epoki. W tym zakresie szczególnie zaniedbane i pilne są prace nad następującymi zagadnieniami:

- a) Problem języka poetyckiego epoki: jego koncepcje w obrębie funkcjonujących prądów literackich, kształtowanie się frazeologii poetyckiej, typów obrazowania, zasady doboru słownictwa i konstrukcji składni poetyckiej; problem konwencji językowo-stylistycznych epoki; teorie języka a teorie poezji;
- b) Pozostająca w ścisłym związku ze sprawą poprzednią kwestia tradycji literackiej w poezji oświecenia; rola tradycji staropolskiej oraz tradycji twórczości antyku i Biblii w języku przekładów współczesnej poezji obcej (starożytnej, francuskiej, angielskiej) w kształtowaniu języka poetyckiego;
- c) Problem kształtowania się stylów prozy narracyjnej i publicystycznej w piśmiennictwie okresu; rola w tym zakresie epistolografii i pamiętnikarstwa;
- d) Rola teorii wymowy wzorców stylu retorycznego w kształtowaniu języka poezji i prozy epoki; przemiany zachodzące w tym zakresie;
- e) Opis, analiza i klasyfikacja małych form prozy, uprawianych głównie w czasopiśmie (artykuł, felieton, reportaż, recenzja itp.); ich rola w dalszym rozwoju gatunków;

- f) Problematyka zróżnicowania form artystycznych literatury z punktu widzenia jej społecznego obiegu; formy literatury popularnej a formy literatury "wysokiej"; problem "folklorów środowiskowych", ich relacje wobec literatury "wysokiej"; stratyfikacja prądowa a zagadnienie "folklorów środowiskowych" i literatury popularnej; problematyka awansu gatunków literatury popularnej;
- g) Dalsze prace nad teorią i poetyką podstawowych gatunków literatury okresu: opracowania monograficzne komedii, tragedii, dramy, ody, elegii, satyry, epiki wierszowanej, poematu heroikomicznego, powieści, gatunków słowno-muzycznych;
- h) Prace nad problematyką form podawczych w literaturze okresu (dialog w dramacie i powieści, formy narracji epickiej);
- i) Problematyka elementów morfologicznych dzieła literackiego (bohater literacki w epice, schematy fabularne powieści, konstrukcyjne elementy dramatu).

C. Problematyka ukształtowania planu treści utworów w literaturze oświecenia:

- a) Podstawowe motywy tematyczne literatury epoki: ich prowienienca (antyczna, biblijna, staropolska, z innych literatur); zakres występowania (w poszczególnych gatunkach lirycznych, epickich, dramatycznych); sensy, funkcje i ich przemiany, różnorodne motywacje przywoływania; motywy tematyczne a kształtowanie się języka literatury;
- b) Sfera motywów a problematyka światopoglądowa literatury epoki;
- c) Teoretyczna problematyka adaptacji literackiej dzieł obcych;
- d) Zagadnienie obiegowych motywów literatury "popularnej"; problem mitologii antycznej (jej funkcje) oraz elementów innych mitologii w literaturze epoki;
- e) Tendencje mitotwórcze w literaturze a zagadnienie "świadomości zbiorowej" różnych kręgów społecznych.

D. Zagadnienia procesu historycznoliterackiego w epoce oświecenia:

- a) Problem "przełomu oświeceniowego" i granic epoki;
- b) Wewnętrzna periodyzacja epoki;
- c) Dynamika rozwoju literatury okresu; wewnętrznoliterackie czynniki rozwojowe i uwarunkowania zewnętrzne;

- d) Rozwój literatury a rozwój doktryn filozoficznych, estetycznych; literatura a historyczne przemiany w epoce; literatura a procesy społeczno-polityczne i ogólnokulturowe;
- e) Prądowa stratyfikacja literatury epoki;
- f) Oświecenie a romantyzm; problem "przełomu romantycznego" i tzw. preromantyzmu.

E. Kompleksowe badania nad literaturą, świadomością literacką, czasopiśmiennictwem i krytyką literacką pierwszego dwudziestolecia XIX w. Wiedza historycznoliteracka o tej epoce jest bardzo powierzchowna i ułamkowa, ograniczona do twórczości kilku bardziej reprezentatywnych autorów. Tymczasem w okresie tym zachodzą istotne procesy przemian - zarówno w życiu literackim, jak w twórczości przeważnie drugorzędnych i mniej znanych autorów - prowadzące do wykształcenia nowych gustów publiczności literackiej; przemian, które w znacznym stopniu określają drogi rozwojowe i kształt kultury literackiej w kraju. Wymagają więc jak najszybszego podjęcia prace źródłowo-materiałowe i interpretacyjne, obejmujące następujące sprawy:

- a) monograficzne opracowanie całokształtu twórczości literackiej J.U. Niemcewicza - jego miejsce na mapie tendencji i przemian literackich; zbadanie twórczości literackiej szeregu mniej znanych pisarzy (np. F. Wężyka, K. Tymowskiego, K. Tyminieckiego, T. Zaborowskiego, R. Korsaka, J. Gorczyzewskiego, J. Kruszyńskiego, A. Chodkiewicza, M. Wyszowskiego, B. Kicińskiego, L. Kamińskiego), czytelniczego adresu i odbioru ich utworów oraz stosunku do tradycji;
- b) Zbadanie działalności, składu i rozmieszczenia środowisk literackich tych czasów, opis cech wspólnych i odrębnych, założeń i programów;
- c) Zagadnienie dramatu i teatru tego okresu jako czynników kształtowania i polaryzacji gustów kulturowych i publiczności;
- d) Opracowania monograficzne najważniejszych czasopism literackich okresu ("Nowy Pamiętnik Warszawski", "Pamiętnik Warszawski", "Roczniki TPN", "Tygodnik Wileński", "Dziennik Wileński", "Ćwiczenia Naukowe" i ich dalsze kontynuacje, "Pamiętnik Lwowski", "Tygodnik Polski i Zagraniczny" i jego kontynuacje), sylwetki ich twórców, autorów, ich odbiorcy; najważniejsze tendencje kulturowo-literackie w nich reprezentowane;

- e) Problem kształtowania się krytyki literackiej i teatralnej w czasopiśmiennictwie pierwszego 20-lecia; jej program, zadania, formy;
- f) Przemiany sformułowanej świadomości literackiej i teorii literackich w tych czasach; recepcja obcych teorii estetyczno-literackich; różnice i zbliżenia teoretyczne w obrębie różnych prądów literackich wtedy funkcjonujących;
- g) Twórczość okolicznościowa okresu: "oficjalna" (uprawiana przez autorytety literackie) i "nieoficjalna" (anonimowa, samorzutna, popularna) - jej związki z przemianami świadomości społecznej i politycznej;
- h) Recepcja literatur obcych - jej znaczenie dla przemian literatury polskiej.

Pierwszego dwudziestolecia XIX w. dotyczą oczywiście także wszystkie wymienione wyżej w punktach A, B, C problemy interpretacyjne. W większości przypadków jednak ich podjęcie w stosunku do zjawisk literackich tych czasów wymaga przeprowadzenia podstawowych badań materiałowych i źródłowych, które w pewnym przynajmniej stopniu dla czasów stanisławowskich zostały zrealizowane (np. opracowania czasopism, sprawy teorii literackich, recepcja literatur obcych).

W zasadzie wszystkie wymienione w punktach A, B, C problemy interpretacyjne mają w pewnym sensie charakter teoretyczny, ich rozwiązywanie wymaga bowiem od badacza refleksji ogólnoteoretycznej i podjęcia określonych decyzji dotyczących metody badania naukowego. Refleksja taka dotyczyć winna zarówno zagadnień bardziej szczegółowych (np. teoria języka poetyckiego), jak ogólnych, obejmujących problematykę związków między literaturą a innymi dziedzinami kultury epoki i pozwalających sytuować tę wybraną sferę działalności kulturowej w kontekście całości właściwych epoce dążeń, celów i sposobów ich realizacji. Dzięki takiej świadomej refleksji metodologicznej - umożliwiającej przypisywanie określonych sensów ogólnych wynikom pracy w zakresie problemów cząstkowych - badania powinny dążyć do odkrycia kulturowej swoistości wyodrębniającego się okresu i jego miejsca w przeobrażeniach kultury narodowej

2. W świetle tak wytyczonych zamierzeń wydaje się, iż wyposażenie metodologiczne wielu badaczy zajmujących się literaturą polskiego oświecenia - zaświadczone w opublikowanych dotychczas pracach naukowych -

nie jest w pełni wystarczające. (Konstatacja ta szczęśliwie nie dotyczy dość reprezentatywnej grupy badaczy, którzy na tereny oświeceniowe wkraczają z racji zainteresowań okresem późniejszym i poszukiwań historycznego kontekstu dla własnej problematyki.) Znakomitemu w ogromnej większości przypadków przygotowaniu w zakresie prac warsztatowych i penetracji źródłowej nie często towarzyszy refleksja na temat ogólniejszego celu prowadzonych poszukiwań i możliwości włączenia dokonanych ustaleń w jakiś szerszy kompleks praw. Zorientowanie na penetrację źródeł i materiałów idzie w parze z zawężeniem pola obserwacji jedynie do czystej empirii - bez prób świadomego problematyzowania dokonanych ustaleń. W przypadkach, kiedy próby takiego problematyzowania są podejmowane - spotkać się można z pewną bezradnością badaczy wobec teoretycznych kategorii opisu dzieła literackiego i analizy życia literackiego. Szczególnie widoczny jest brak badaczy odpowiednio przygotowanych do podjęcia problematyki języka poetyckiego epoki, morfologii dzieła i budowy planu treści.

Tymczasem wydaje się, iż główną szansą współczesnego literaturoznawstwa jest osiągnięcie w każdej dziedzinie umiejętności włączenia jego problemów badawczych w szerszy krąg zainteresowań kulturą jako pewną całościową sferą ludzkich dokonań. Literaturoznawca powinien umieć pokazać, jakie miejsce zajmowała literatura w całokształcie życia społecznego epoki, jakie jej przypisywano funkcje, czego od niej oczekiwano i wobec jakich innych dziedzin życia winna była się ona określać.

Nie znaczy to oczywiście, że dla realizacji takich celów literaturoznawstwo zrezygnować ma z siebie tylko właściwych lub tradycją utrwalonych zainteresowań i zagadnień. Wprost przeciwnie, te specjalistyczne, swoiste dla nauki o literaturze dziedziny i problemy badawcze, związane z językową naturą dzieła literackiego, regułami budowy tekstu literackiego i formami jego przekazu, powinny się znaleźć w centrum badań; tyle tylko, że dążyć należy do określenia sensów, jakie badane w ten sposób zjawiska pełnić mogą w określonym kontekście kulturowo-literackim. Stąd wydaje się, iż najistotniejszym współcześnie problemem metodologicznym z punktu widzenia historyka literatury (nie wnikam tu w dziedziny stricte teoretyczne, gdzie problemów jest również wiele) jest sprawa relacji po-

między poszczególnymi dziedzinami swoistego "universum" literatury jako zjawiska społecznego. I tak np. rysuje się pytanie natury głównie metodologicznej, czy można lub jak należy - badać związki między formami życia literackiego (socjologia życia literackiego) a formami artystycznymi literatury (socjologia form literackich); jak formułować pytania dotyczące relacji między wyborem i przeobrażeniami form literackich a sensami tych form opisywanymi w języku struktur światopoglądowych, historii idei, założeń filozoficznych (styl i światopogląd). Chodzi po prostu o generalne pytanie metodologiczne - jakimi narzędziami i metodami badać semantykę zjawisk literackich pojętych szeroko - jako składnik życia społecznego?

Za sformułowaniem tu pytań tak ogólnych i fundamentalnych nie kryje się oczywiście dziecięca wiara w możliwość ich pełnego i jednoznacznego rozstrzygnięcia ani nawet przeświadczenie, że mogą one być tak właśnie postawione. Chodzi raczej o zasygnalizowanie niepokojów i potrzeb, jakie widzi historyk literatury pragnący podporządkować swoją pracę pewnym szerszym celom badawczym. Wydaje się przy tym, że jeśli w ogóle takie generalne pytania należy brać pod uwagę (a nie ich warianty bardziej szczegółowe i systematyczne), to do odpowiedzi zbliżyć się można nie tyle w drodze dociekań stricte teoretycznych, ile przez metodologiczną refleksję prowadzoną równoległe z dociekliwą obserwacją przebiegu procesu historycznoliterackiego w jego konkretnych ogniwach.

3. Jeśli przyjąć zarysowane wyżej propozycje rozumienia miejsca i zadań literaturoznawstwa - jawi się potrzeba szczególnie uważnego obserwowania przez badaczy dorobku dwu przede wszystkim dziedzin refleksji humanistycznej: teorii kultury i semiologii. Niestety, przynajmniej pierwsza z tych dziedzin nie jest dotychczas dyscypliną w pełni ukształtowaną i pozostaje ciągle na etapie poszukiwania metod i określania przedmiotu zainteresowań. Mimo to jednak, śledzenie prowadzonych w tym zakresie prac powstających w orbicie różnych szkół i środowisk naukowych (szczególnie ważny jest tu dorobek amerykańskiej socjologii kultury i radzieckiej szkoły tartusko-moskiewskiej oraz polskie tradycje w tym zakresie) jest dla literaturoznawcy niezbędne, pozwala bowiem trafnie i bardziej świadomie wytyczać kierunki własnych dociekań. Podczas gdy propozycje

z zakresu teorii kultury pełnić mogą w humanistyce funkcję integracyjną i służyć włączeniu przedmiotu badań literaturoznawstwa w szersze układy kulturowe - doświadczeniom semiologii przypisać winna rola dwójaka: zarówno w poszukiwaniu metod analizy tekstów literackich i systemów znakowych im właściwych, jak w krystalizowaniu się koncepcji ogólnej teorii kultur (rozumianej np. jako system semiotyczny). Między oboma dziedzinami zachodzą więc w praktyce różnorodne związki i korelacje.

Wydaje się wszakże, iż refleksję prowadzoną w obrębie obu wymienionych dyscyplin literaturoznawstwo winno konfrontować z doświadczeniami i propozycjami ogólnej metodologii historii. Aktualne bowiem tendencje zarówno w obrębie teorii kultury, jak semiologii skupiają się na zagadnieniach konstrukcji synchronicznych modeli kultury czy też systemów semiotycznych. Przed literaturoznawstwem jednak stoi zadanie odtworzenia dynamiki procesów rozwojowych i ewolucji twórczości słownej - stąd potrzeba obserwowania refleksji dotyczącej mechanizmów procesu historycznego i przemian diachronicznych.

4. Dzięki przekładom dzieł obcych opublikowanych w seriach Biblioteka Krytyki Współczesnej, Biblioteka Myśli Współczesnej (PIW), Biblioteka Socjologiczna (PWN) oraz serii U Źródeł Współczesnej Stylistyki, tomom "Sztuki interpretacji" i "Współczesnej teorii badań literackich za granicą", dzięki wreszcie publikacjom działu Przekłady "Pamiętnika Literackiego", generalnie poprawiła się sytuacja w dziedzinie dostępności obcych prac literaturoznawczych i humanistycznych. Kontynuacja prowadzonej dotychczas polityki translatorskiej i wydawniczej wydaje się najlepszym sposobem wprowadzenia najwartościowszych dokonań obcych w obręb powszechnej świadomości naukowej. W sytuacji zaspokajania podstawowych potrzeb wynikłych z wieloletnich zaniedbań w tym zakresie warto może zwrócić uwagę na szybkie prezentowanie polskim kręgom naukowym najbardziej aktualnych nowości myśli światowej.

Dotyczy to przede wszystkim prac o walorze ogólnohumanistycznym i teoretycznym. Jeśli natomiast chodzi o prace specjalistyczne dotyczące epoki oświecenia, sytuacja jest raczej zawiła: wybór tłumaczonych dotychczas dzieł wydaje się nieraz dość przypadkowy, obejmuje raczej prace starsze, a nie zawsze najbardziej reprezentatywne (np. można dyskusyj-

wać, czy książka P. van Tieghema "Główne doktryny literackie we Francji", I wyd. 1946, jest najlepiej wybranym kompendium z tego zakresu). Z dzieł stanowiących klasyczne i cenne pozycje literatury przedmiotu wspomnieć się warto o przekład E. Cassirera "Die Philosophie der Aufklärung" oraz M.H. Abramsa "The Mirror and the Lamp: Romantic Theory and the Critical Tradition", New York 1953. Poza tym należy tłumaczyć wybrane prace reprezentujące aktualne, nowe ujęcia interpretacyjne dotyczące kultury europejskiego oświecenia.

5. Potrzeby w zakresie publikacji dotyczące literatury oświecenia są znaczne, ale ich właściwa realizacja (zakres kompetencji oraz poziom studiów i rozpraw) w dużej mierze związana jest z podjęciem kompleksowych badań problemowych, penetrujących, chociażby wstępnie, główne wymienione w punkcie 1 zagadnienia.

a) Na monograficzne opracowania twórczości, odpowiadające nowoczesnym wymogom metodologicznym i wykorzystujące komplet dostępnych materiałów i źródeł, czekają właściwie prawie wszyscy pisarze oświecenia, przede wszystkim zaś: Krasicki, Naruszewicz, Karpiński, Bohomolec, Zabłocki, Trembecki, Węgierski, K. Brodziński; wyraźna jest także potrzeba ujęć monograficznych innego typu, np. monografii środowisk kulturalno-literackich (np. Puławy, Warszawa literacka XVIII w., Wilno, ośrodki magnackie), monografii gatunków (szczególnie powieści, komedii, satyry), monografii czasopism ("Monitor", "Zabawy Przyjemne i Pożyteczne", "Pamiętnik Warszawski").

b) Wydaje się, iż zarówno dla celów poznawczych, jak dydaktycznych pożądanym jest funkcjonowanie różnych ujęć syntetycznych, prezentujących odmienne punkty widzenia i metody postępowania naukowego. Dotyczy to zarówno ogólnej syntezy wiedzy o literaturze epoki, jak syntez problemowych obejmujących takie zagadnienia, jak życie literackie okresu oświecenia, związki literackie z zagranicą, rozwój i przemiany poezji, dramatu, poezja okolicznościowo-polityczna epoki. W dziedzinie syntez ogólnych dysponujemy obecnie (oprócz podręcznika akademickiego M. Klimowicza) jedynie dziełami powstałymi dość dawno; rysuje się więc potrzeba przygotowania publikacji syntetycznych dotyczących szczególnie takich ujęć problemowych, które mają już pewną nowszą literaturę przedmiotu, np. syntetyczny obraz

epoki z punktu widzenia funkcjonujących w niej prądów literackich. Natomiast w zakresie cząstkowych syntez problemowych wszystko jest do zrobienia; co więcej, tylko nieliczne problemy (m.in. życie literackie, recepcja literatur obcych) mają nowszą literaturę przedmiotu.

c) Postulat różnorodności opracowań dotyczy również ujęć podręcznikowych, zarówno tych o charakterze akademickim, jak zorientowanych na szerszego odbiorcę. Szczególnie pilne wydaje się przygotowanie publikacji umiejętnie łączącej przekazywanie podstawowego zasobu wiedzy podręcznikowej o epoce z trafnym i atrakcyjnym przybliżaniem współczesnemu czytelnikowi wiodącej problematyki, wizji świata i człowieka, centralnych pytań i niepokojów kulturowych - wpisanych w dzieła literackie epoki oświecenia i znajdujących swoje ekwiwalenty w ich kształcie artystycznym.

d) Można przypuszczać, że przygotowywane obecnie prace o charakterze słownikowo-encyklopedycznym ("Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny" PWN oraz "Słownik literatury polskiego oświecenia" IBL - Ossolineum) uzupełnią najbardziej dotkliwe luki w tym zakresie. Rysuje się jednak potrzeba opracowania publikacji pomocniczo-encyklopedycznej o charakterze i funkcjach analogicznych jak te, które dla epok późniejszych wypełniają tomy "Obrazu literatury polskiej". Natomiast sprawą wielkiej wagi dla badań nad literaturą epoki oświecenia jest podjęcie prac nad słownikiem polszczyzny XVIII w. Ze względu na wyjątkową rolę, jaką odegrała ta epoka w rozwoju polskiego języka literackiego - opracowanie takiego słownika jest konieczne nie tylko z punktu widzenia literaturoznawczego (dopiero takie opracowanie stanowiłoby realną podstawę do badań nad słownictwem i frazeologią poetycką), ale także językoznawczego i ogólnohumanistycznego. Przygotowaniem do tak szeroko zakrojonych prac mogłyby być kartoteki do słowników języka wybitniejszych pisarzy epoki (np. Krasickiego, Trembeckiego).

e) Jeśli chodzi o oświecenie - nie mam w tej dziedzinie żadnych interesujących pomysłów. Natomiast nasuwają się propozycje takich antologii dotyczących ogólniejszej problematyki teoretycznoliterackiej i metodologicznej. I tak np., warto by opublikować antologię prac teoretycznych K. Wóycickiego albo - szerzej - antologię prac stanowiących tradycję zainteresowań poetyką i językiem poetyckim w Polsce (K. Wóycicki, D. Ho-

pensztand, L. Fryde, F. Siedlecki); warto kontynuować publikacje tego typu, jak antologia H. Markiewicza "Problemy teorii literatury", dotyczące np. socjologii literatury, teorii tekstu, komparatystyki literackiej, badań nad całościową charakterystyką stylu pisarza.

Sprawą ważną i ciekawą jest przy tym także planowanie i publikowanie nie tyle antologii, ile bieżąco opracowywanych monotematycznych księzek zbiorowych (typu "Przemiany tradycji barskiej"), dotyczących np. badań "tematologicznych", roli Biblii w kształtowaniu się języka poezji w Polsce, problemu wartościowania w badaniach literackich itp.

6. Obecny stan w zakresie publikacji źródeł i prac pomocniczych typu filologicznego jest dla epoki oświecenia dość krytyczny, szczególnie jeśli chodzi o poprawne, pełne edycje dzieł pisarzy. Autentycznymi osiągnięciami w dziedzinie prac pomocniczych są: opracowanie czterech tomów "Nowego Korbuta", antologii "Ludzie Oświecenia o języku i stylu" oraz tekstów dramatycznych wydanych w serii Teatr Polskiego Oświecenia, bloków korespondencji kilku pisarzy, edycji pamiętników.

- a) Na opracowanie pełnych wydań krytycznych czeka twórczość wszystkich (z wyjątkiem Krasickiego) wybitnych pisarzy epoki, i trudno tu ustalić hierarchię potrzeb. Równie niezbędne i pilne jest przygotowanie edycji dzieł Naruszewicza, Trembeckiego, Karpińskiego, co Zabłockiego, Bogusławskiego, a także Jasińskiego i Węgierskiego. Jest to jeden z dotkliwych braków w badaniach literatury Oświecenia, skutecznie paraliżujący wiele innych ważnych poczynań;
- b) W zakresie edycji autorów "minorum gentium" należy systematycznie publikować - ewentualnie w specjalnej serii - zespoły utworów tych pisarzy, których twórczość została już zebrana i edytorsko opracowana przez badaczy, oraz zaplanować dalsze prace tego typu, obejmujące nie tylko pisarzy XVIII, ale i początków XIX w. Konieczne są tu jednak edycje nie wyborów, ale kompletu aktualnie zebranych tekstów pisarzy drugiego rzędu, tylko bowiem pełna znajomość tych tekstów pozwala rozstrzygnąć problemy badawcze, jakie wiążą się z tymi zjawiskami;
- c) Niezbędne jest jak najszybsze opracowanie krytycznej edycji kilku zespołów tekstów okolicznościowej poezji politycznej okresu oświecenia: poezja okolicznościowa lat 1763-1788; poezja polityczna czasów Sejmu Cztero-

letniego oraz czasów konfederacji targowickiej, a także poezja okolicznościowa i polityczna czasów Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego;

d) W zakresie materiałów paraliterackich należy kontynuować edycje korespondencji, pamiętników (zwłaszcza pamiętniki Stanisława Augusta), materiałów do biografii pisarzy (Bohomolec, Naruszewicz, Zabłocki, Węgierski, Karpiński, Niemcewicz, również pisarze drugorzędni), materiałów do dziejów teatru, czasopiśmiennictwa, drukarstwa i księgarstwa oraz czytelniczego obiegu piśmiennictwa;

e) Kontynuacja "Nowego Korbuta" jest jednym z istotnych warunków sprawnego funkcjonowania warsztatów naukowych badaczy oświecenia;

f) Bieżąca kontynuacja roczników "Polskiej bibliografii literackiej" jest niezbędna jako zaplecze dla wszelkich bibliografii szczegółowych;

g) Wobec dużej systematyczności i kompletności materiałów oświeceniowych tomów "Nowego Korbuta" nie wydaje się konieczne opracowanie monotematycznych bibliografii dotyczących spraw oświecenia. Niezbędne jest natomiast podjęcie prac nad przygotowaniem bibliografii monotematyczno-problemowych, jak np. bibliografia piśmiennictwa poświęconego poszczególnym zagadnieniom teorii literatury: gatunkom literackim, badaniom języka literatury, stylistyce, wersyfikacji, teorii dzieła literackiego. Opracowanie tego typu bibliografii jest sprawą szczególnie ważną, służyć ona bowiem może zarówno teoretykom, jak historykom literatury, podejmującym prace problemowe;

h) Wydaje się, iż spośród pisarzy oświecenia na opublikowanie odrębnej kroniki życia i twórczości zasługują jedynie Krasicki i Niemcewicz. Natomiast kroniki takie powinny być przygotowywane w ramach prac zorientowanych na monograficzną syntezę twórczości wszystkich wybitnych pisarzy epoki;

i) Wydaje się, że dla okresu oświecenia należy opracować kroniki życia literackiego rozumianego dość szeroko, a więc obejmujące również wydarzenia teatralne, naukowe, związane z mecenatem artystycznym, czasopiśmiennictwem i - najogólniej - ruchem umysłowym epoki. Prace takie byłyby podstawowym punktem wyjścia dla badań nad socjologią życia literackiego epoki. W pierwszej kolejności należałoby opracować kroniki ży-

cia literackiego najważniejszych ośrodków kulturalnych: Warszawy, Wilna, Krakowa i Lwowa (szczególnie pierwsze 20-lecie XIX w.);

j) Ciągłe prace nad rejestracją literariów rękopiśmiennych są niezbędne zarówno z punktu widzenia przedsięwzięć edytorskich, jak badań socjologiczno-literackich. Należałoby zadbać o nadanie tym pracom odpowiednich form organizacyjnych oraz zorganizowanie sprawnej informacji o zakresie i wynikach prowadzonych kwerend - np. w postaci dobrze pomyślanego centralnego katalogu działowego, do którego byłyby włączane rejestry wykonane w różnych ośrodkach.

7. Kształcenie specjalistów w zakresie badań literatury oświecenia powinno iść w dwu kierunkach: 1) bardzo dobrego przygotowania warsztatowo-źródłowego i filologiczno-tekstologicznego oraz 2) ogólnego wykształcenia metodologicznego i teoretycznoliterackiego. Rozwiązaniem idealnym byłoby przygotowywanie kandydata do pracy naukowej już w czasie studiów polonistycznych, kiedy można zapoznać się z literaturą przedmiotu i podstawowymi materiałami literackimi. W ponurej perspektywie czteroletnich studiów polonistycznych najważniejsze jest jednakże dobre, systematyczne kształcenie naukowe młodego badacza, najlepiej przez uczestnictwo w dobrze zorganizowanym studium doktorskim, gdzie należałoby położyć nacisk na ogólne przygotowanie metodologiczne w zakresie teorii literatury i teorii kultury. Zarówno jednak w czasie studiów uniwersyteckich, jak doktoranckich kandydat na badacza musi pozostawać pod stałą opieką samodzielnego pracownika naukowego, przede wszystkim bowiem osobiste kontakty i stała współpraca, ukierunkowująca procesy poszukiwań, są podstawowym czynnikiem kształtującym profil naukowy, zainteresowania i postawy młodego badacza. Trudno przypuścić, aby kształcenie pracowników naukowych mogło odbywać się metodami taśmowo-automatycznymi; podstawową sprawą jest tu bezpośrednie oddziaływanie i przekazywanie doświadczeń ze strony wybitnych fachowców o uznanym autorytecie i osiągnięciach w danej dziedzinie. Pojęta w tym sensie tradycja szkół badawczych skupiających się wokół wyrazistych i interesujących osobowości naukowych winna stać się istotnym składnikiem sposobów kształcenia młodych badaczy.

8. Należy założyć, że studia polonistyczne kształcić będą nadal przede wszystkim nauczycieli, a także pracowników wydawnictw i instytucji kulturalnych. W związku z tym dyskusja o ewolucji tych studiów winna być prowadzona równoległe z pracami nad programem zreformowanego szkolnictwa średniego w zakresie przedmiotów humanistycznych. Trudno sobie wyobrazić, aby czteroletnie studia polonistyczne przygotowały fachowców mogących sprostać potrzebom i wymaganiom, jakie stawia się słusznie współczesnej humanistyce także na poziomie szkolnym. Decyduje o tym zarówno delikatna istota spraw, które są przedmiotem zainteresowania filologa i wymagają dużo większego skupienia i dojrzałości myślowej niż np. zagadnienia techniczne, jak też ogrom zagadnień humanistycznych i historycznych, z którymi filolog musi się zapoznać i choćby na własny użytek uporać. Jeżeli studia polonistyczne mają rzeczywiście w sposób odpowiedni kształcić dobrą kadrę nauczycieli i wychowawców młodzieży, umiejących uczyć rozumienia świata i wartości humanistycznych - dużą nieroztropnością byłaby złe pojęta oszczędność czasu na studia polonistyczne kosztem autentycznego przygotowania humanistycznego słuchaczy. Ważną przy tym sprawą jest nieustanne rozbudzanie i rozwijanie nawet całkiem bezinteresownych potrzeb i dążeń naukowych wszystkich słuchaczy, także tych, którzy wybierają zawód pedagoga czy wydawcy. Jest to istotnym czynnikiem kształtowania także późniejszych postaw zawodowych, przejawiających się w stałej potrzebie poszerzania i aktualizowania własnej wiedzy. Wydaje się też potrzebne organizowanie na starszych latach specjalistycznych seminariów przygotowujących do pracy tekstologiczno-edytorskiej, wydawniczej, seminariów poświęconych problemom współczesnej krytyki literackiej, kultury masowej, seminariów teatrolologicznych.

Natomiast ważnym etapem przygotowania zainteresowanych i najzdolniejszych studentów do późniejszej pracy naukowej powinny być - oprócz działalności kół naukowych - indywidualne programy studiów, bardziej ambitne, intensywniejsze, szersze, a przede wszystkim prowadzone pod stałą opieką doświadczonego i autorytatywnego badacza starszego pokolenia. Wydaje się, że wybijający się studenci mogliby pracować wg indywidualnych programów już począwszy od II roku studiów - oczywiście przy ko-

nieczności jednoczesnego zaangażowania się w tę pracę opiekunów naukowych.

9. Wydaje się, że publikacje typu Biblioteki "Profile" czy Biblioteki "Polonistyki" pełnią rolę tylko pomocniczą w kształceniu uniwersyteckim, są bowiem przeznaczone dla szerszego kręgu odbiorców-niespecjalistów. Natomiast wyposażenie w nowoczesne podręczniki i kompendia typu uniwersyteckiego jest dość ubogie zarówno w dziedzinie historyczno-, jak teoretycznoliterackiej. Studenci powinni mieć do dyspozycji podręczniki różnorodne, jeśli chodzi o przyjmowane punkty widzenia i stanowiska autorskie. Poza tym - wydaje się, iż właśnie do słuchaczy studiów filologicznych należy adresować większość prac interpretacyjnych i teoretyczno-problemowych, o których była mowa w punkcie 1. Jeżeli chodzi o pomocnicze kompendia polonistyczne - można przypuszczać, że publikacje przygotowywane w serii "Vademecum polonisty" zaspokoją najdotkliwsze luki i najpilniejsze potrzeby w tej dziedzinie. W zakresie literatury oświecenia - warto podjąć pracę nad wspomnianą już wyżej publikacją analogiczną do "Obrazu literatury polskiej".

Na wydanie w Bibliotece Narodowej oczekuje "Tragedia Epaminondy" S. Konarskiego - utwór ważny, a nie mający dotychczas ani jednego wydania w miarę poprawnego. Warto też pomyśleć (może także w BN) o antologii tragedii oświeceniowej, dobrze pomyślanej antologii eposu staropolskiego i oświeceniowego oraz o innych tego typu antologiach (np. krytyki literackiej, świadomości teoretycznoliterackiej), przynoszących podstawy tekstowe dla różnorodnych seminariów poświęconych analizom porównawczym i problemom przemian struktur literackich.

10. "Biuletyn Polonistyczny" i jego noty bibliograficzne dobrze spełniają rolę informacyjną w zakresie krajowych planów badawczych, publikacji książkowych i czasopiśmienniczych. Natomiast trudniej dostępna informacja o publikacjach obcych jest jedynie ułamkowa (rolę informatora przejęła tu częściowo Biblioteka IBL, opracowująca dokładne wykazy nabytków zagranicznych) i dość przypadkowa. Należałoby podjąć realizację zgłoszonej przed paru laty przez prof. Henryka Markiewicza inicjatywy zorganizowania biuletynu - przeglądu rozpraw teoretycznoliterackich i wy-

branych prac historycznoliterackich ukazujących się w obcych czasopi-
mach naukowych. Rozwiązaniem optymalnym byłoby zorganizowanie biule-
tynu poświęconego systematycznemu omawianiu i informowaniu o najważ-
niejszych zagranicznych książkowych publikacjach literaturoznawczych z
różnych dziedzin (np. zbliżonego do węgierskiego "Helikonu"), inicjaty-
wach badawczych, sympozjach, kongresach itp. Chyba tylko na zasadzie
science fiction - wspaniałej, ale nie bardzo wiadomo, czy pożądanej -
można myśleć o zorganizowaniu centralnego ośrodka informacji literaturo-
znawczej, w którym doskonale zaprogramowany komputer odpowiadałby
błyskawicznie na zadawane pytania z zakresu stanu badań dotyczących
określonej dziedziny nauki o literaturze, wyręczając badacza w procesie
złudnych, ale często bardzo pouczających poszukiwań własnych.

Doc. dr hab. Teresa Kostkiewiczowa

BADANIA NAD LITERATURĄ POLSKĄ OKRESU ROMANTYZMU

Odpowiedź na ankietę KNoLP-u obejmująca problematykę badań nad
literaturą epoki romantycznej została przygotowana przez prof. Marię
Janion. Szkic ten, pt. "Badania literackie nad XIX stuleciem", autor-
ka ogłosiła w swej książce pt. "Gorączka romantyczna" (Warszawa 1975,
s. 528-549). Uznając więc, że tekst jest w dostatecznej mierze znany
zainteresowanym, ograniczamy się do publikacji na tym miejscu uwag prof.
Czesława Zgorzelskiego oraz prof. Marii Straszewskiej, którzy na za-
mówienie KNoLP-u opracowali recenzje owego tekstu. (Red.)

WYPOWIEDŹ W SPRAWIE PROGRAMOWEGO OPRACOWANIA PROF. MARII JANION PT. „BADANIA LITERACKIE NAD XIX STULECIEM”

1

Wypowiedź nie ogarnia całości zagadnień poruszonych w pracy prof.
Janion - ogranicza się do spraw najżywiej obchodzących piszącego, tzn.
do zadań historii literatury, do potrzeb edytorsko-materiałowych oraz do